

Summary

Legal Deposit in the World and Lithuania

Osvaldas JANONIS

Article examines the institutional significance of the legal deposit, its definition, perception, types and functions of the legal deposit, legal deposit laws, other regulating legal documents and also, the specific contents of all kinds of the legal deposit, the number of copies, the structure of the depositors and the recipients. The author of the article analyzes terms of the delivery of the legal deposit copies, mechanism of control for the timely delivery of the documents and responsibility for infringements upon the law and rules, the procedure of storage and the problem of the

uniform laws concerning the legal deposit. The article includes a brief discussion on the history of the legal deposit in Lithuania. Besides, considerations about the latest regulation of the Government of the Republic dated November 22, 1996 regarding the delivery of the legal deposit copies to libraries are represented. The main advantage of the above-mentioned regulation is considered supplementation of the legal deposit with other types of documents (in addition to the printed matter).

UDK 025.3 : 004.9

Kompiuterinių bibliografinių įrašų programa - CoBRA

Regina VARNIENĖ

Bibliografijos ir knygotyros centras, K. Sirvydo 4, 2600 Vilnius, e-mail: varniene@lnb.lrs.lt

Įvadas

Perėjus prie valstybinės bibliografijos rengimo ir duomenų platinimo kompiuterinėse laikmenose, daugelyje šalių iškilo naujos problemos: bibliografinių ir autorizuotų įrašų konvertavimas, šių įrašų pateikimo formatai, perduodamų duomenų vienašališkas traktavimas, duomenų perdavimo protokolų standartizavimas ir daugelis kitų.

Šioms problemoms spręsti 1993 m. didžiųjų Europos šalių nacionalinių bibliotekų iniciatyva buvo sukurta CoBRA (Computerized Bibliographic Record Actions) programa, kurią aprobavo Europos šalių nacionalinių bibliotekų konferencija (Conference of European National Librarians - CENL), o finansavimą skyrė Europos Taryba.

CoBRA programos veikloje aktyviai dalyvauja: Suomija, Belgija, Portugalija, Prancūzija, Airija, Šveicarija, Vokietija, Nyderlandai, Didžioji Britanija. Britų bibliotekos direktorius B. Lang yra šios programos pirmininkas ir koordinadorius. Stebėtojo teisėmis dalyvauja ir Lietuva.

Pagrindinis CoBRA tikslas - sukurti Europos šalyse mechanizmą, leidžiantį keistis valstybinės bibliografijos įrašais kompiuterinėse laikmenose (1 piešinys).

Tikslą galima pasiekti išsprendus šiuos uždavinius:

- didinti bibliografinių paslaugų efektyvumą ir naudą (taikant naują technologiją);
- užmegzti patikimus ryšius tarp organizacijų, sudarančių bibliografinius ir autorizuotus įrašus;
- standartizuoti bibliografinių ir autorizuotų įrašų kompiuterinėse laikmenose rengimą bei jų naudojimą.

Išvardyti uždaviniai buvo sprendžiami pagal parengtus projektus: AUTHOR, CHASE (CHARACTER SET Standardisation), UNIMARC, METRIC, FLEX. Pagal Europos Komisijos Generalinio Direktorato XIII E/4 programą buvo parengtos dvi studijos ELDEP (Electronic deposit) ir MODELS (Models for the Provision of National Bibliographic Services).

Vykdam CoBRA programą buvo bendradarbiaujama su kitų projektų ekspertais. Pavyzdžiui, vykdam AUTHOR projekto darbus, bendradarbiauta su UseMARCON (User Controlled Generic MARC Converter), KSYSERROR (Knowledge-based System for Consistency in Bibliographic

Databases. Dabar vadinama DELICAT), BIBLINK (Linking Publishers and National Bibliographic Services) ir kitų projektų rengėjais. Visi šie projektai vykdomi pagal Europos Komisijos "Knowledge Models for Networked Library Services" programą.

Dauguma CoBRA programos projektų baigti 1996 m., tačiau kai kurie klausimai liko neišspręsti, todėl programa buvo pratęsta ir pavadinta CoBRA+.

Visi CoBRA programos projektų rezultatai yra prieinami Europos Tarybos nariams. Jais galima naudotis "Internete".

Kuriant Lietuvos nacionalinės bibliografijos duomenų banką, CoBRA programos rezultatais naudojama jau šiuo metu. Kadangi apie šią programą mažai žino Lietuvos specialistai, šiame straipsnyje pateikiami pagrindiniai CoBRA programos rezultatai ir aptariamos jų taikymo galimybės.

1. AUTHOR

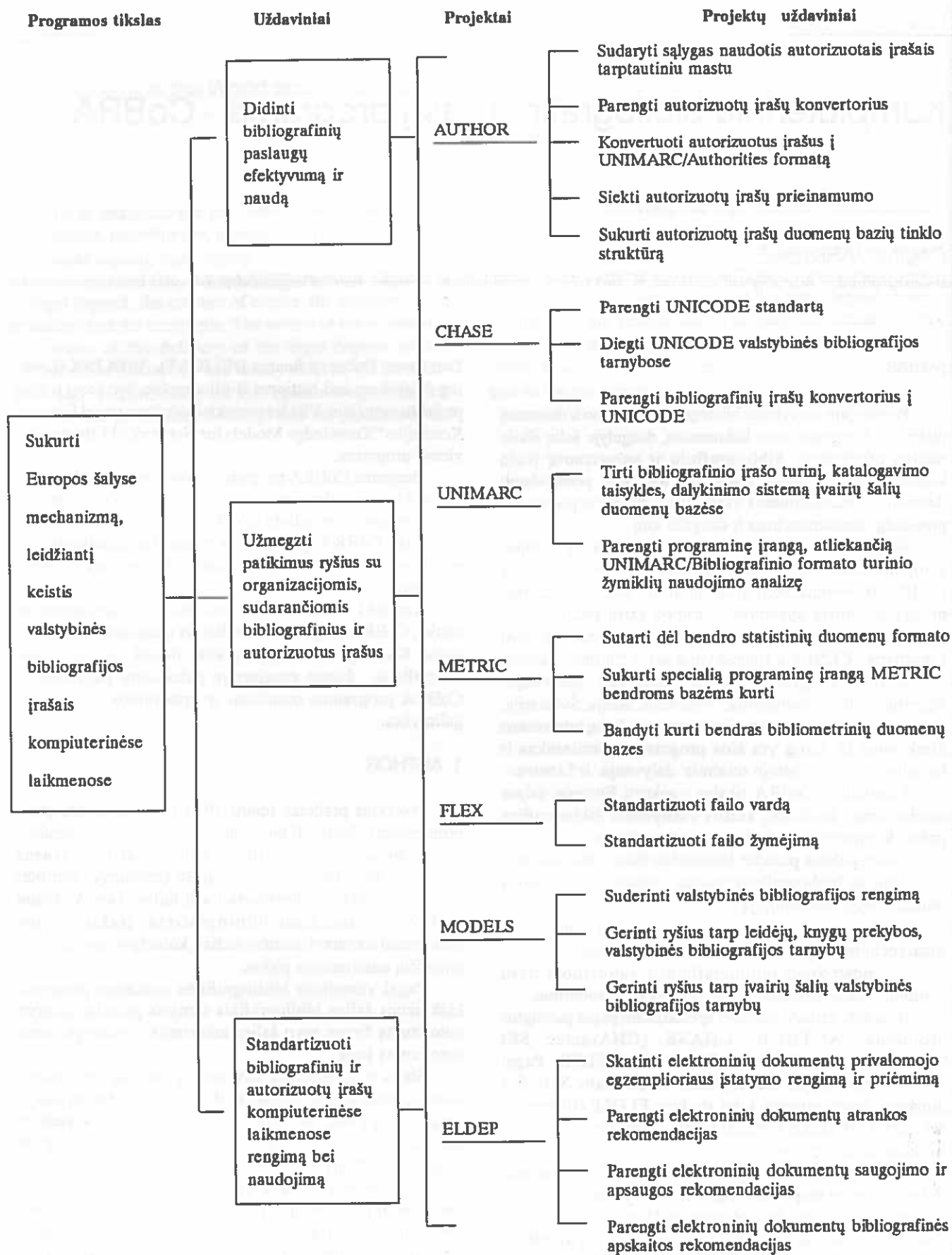
Projektas pradėtas rengti 1995 m. autorizuotų įrašų problemoms spręsti. Jį buvo planuota baigti 1997 metais¹.

Rengiant valstybinės bibliografijos įrašus kompiuterinėse laikmenose, šių įrašų pradmenys turi būti užrašomi į atskirus autorizuotų įrašų failus. Tam, kad būtų efektyviai naudojami bibliografiniai įrašai, būtina atitinkamai sutvarkyti asmenvardžių, kolektyvų pavadinimų, antraščių autorizuotus įrašus.

Pagal visuotinės bibliografinės apskaitos programą kiekvienos šalies bibliografijos tarnyba privalo sudaryti autorizuotą formą savo šalies autoriams ir parengti jiems autorizuotą įrašą.

Šiuos bibliografinės apskaitos principus įgyvendinti nėra paprasta dėl šių priežasčių: daugelis šalių dar nepradėjo rengti tokių įrašų, tarptautiniu mastu galutinai nesusitarė dėl įrašų turinio ir rengimo formos (įvairiose šalyse jie rengiami skirtingai).

AUTHOR projektu yra siekiama standartizuoti autorizuotų įrašų turinį bei jų pateikimo formą. Aktyviausi šio projekto nariai - Belgijos, Ispanijos, Didžiosios Britanijos, Portugalijos, Prancūzijos nacionalinės bibliotekos.

1 piešinys. CoBRA programos tikslas ir uždaviniai

Pagrindiniai projekto tikslai yra šie:

- sudaryti palankias sąlygas naudoti asmenvardžių ir kolektyvų pavadinimų autorizuotais įrašais tarptautiniu mastu bei suformuoti šių duomenų perdavimo tinklo struktūrą;

- konvertuoti projekte dalyvaujančių bibliotekų autorizuotus įrašus į UNIMARC/Authorities formatą;
- siekti, kad autorizuoti įrašai taptų prieinami kasdieninėje katalogavimo praktikoje;

- parengti (kartu su UseMARCON projektuotojais) konvertorius, pervedančius autorizuotus įrašus į UNIMARC/Authorities formatą;

- parengti (kartu su EUROPAGATE projektuotojais) duomenų perdavimo tinklo struktūros techninę užduotį.

Per vienerius projekto gyvavimo metus (nuo 1995 iki 1996 m. kovo mėn.) parengtos konvertorių lentelės, pagal kurias galima konvertuoti įrašus iš įvairių MARC formatų į UNIMARC/Authorities formatą ir atvirkščiai. Išaiškintos problemos, atsirandančios konvertuojant, ir šie duomenys perduoti Nuolatiniam UNIMARC komitetui.

Projekte buvo numatytos penkios katalogavimo kalbos: anglų, ispanų, prancūzų, portugalų, vokiečių. Aptarta Ispanijos, Prancūzijos, Belgijos ir Portugalijos katalogavimo taisyklių AACR2 taikymo praktika.

AUTHOR projekte buvo nagrinėjami ir naudojami: IBERMARC (Ispanija), INTERMARC (Prancūzija), UKMARC (Didžioji Britanija), UNIMARC (Portugalija), KBMARC (Belgija) formatai ir ARIADNA (Ispanija), GEAC (Prancūzija ir Portugalija), VUBIS (Belgija), WLN (Didžioji Britanija) programinės įrangos.

Projekte dalyvaujančios šalys suformulavo savo poreikius:

- naudoti autorizuotų įrašų bazėmis dialogo režimu;
- išvesti autorizuotų įrašų duomenis UNIMARC/Authorities formatu;

- kopijuoti autorizuotus įrašus vietinėms duomenų bazėms.

Pirmieji projekto rezultatai gauti 1996 metais. Jie paskelbti studijoje, kurios pagrindu pradėtas Europos Sąjungos šalių autorizuotų įrašų kūrimas, pasirenkant vieną iš trijų pasiūlytų techninio sprendimo alternatyvų:

- duomenų įvedimo formatas - vieningas formatas (pavyzdžiui, UNIMARC, viename arba atskiruose serveriuose) arba skirtingi formatai (pavyzdžiui, konkrečios šalies);

- failų struktūra - bendras failas (autorizuoti įrašai konvertuoti į UNIMARC formatą) arba atskiri failai (kitų šalių autorizuoti įrašai konvertuoti į UNIMARC formatą);
- serverių struktūra - vieningas serveris (kurį valdo viena nacionalinė biblioteka arba komercinė įstaiga) arba atskiri serveriai (kuriuos turi visos nacionalinės bibliotekos).

Pirmenybė atiteko tam techniniam sprendimui, kuris sudaro sąlygas naudoti visų nacionalinių bibliotekų autorizuotų įrašų bazėmis. Šiam sprendimui įgyvendinti būtina naudoti Z39.50 protokolą, kuris turi būti instaliuotas kiekvienos šalies nacionalinės bibliotekos autorizuotų įrašų failo serveryje.

Toks sprendimas sudaro palankias sąlygas savo šalies duomenis siųsti kitų šalių bibliotekoms ir naudoti užsienio šalių autorizuotų įrašų bazėmis.

Kiekvienas serveris tvarkomas šalies nacionalinėje bibliotekoje, ir duomenys į UNIMARC formatą konvertuojami čia pat.

AUTHOR projektas yra glaudžiai susijęs su UseMARCON projektu, pagal kurį buvo parengta keletas konvertorių, tarp jų ir autorizuotų įrašų.

Nacionalinės bibliotekos, pageidaujanti konvertuoti savo šalių asmenvardžių, antraščių, dalykų autorizuotus įrašus į UNIMARC/Authorities formatą, turėtų kreiptis į UseMARCON projekto autorius.

2. CHASE

CHASE projektu buvo siekiama valstybinės bibliografijos rašmenų pateikimui pritaikyti ISO 10646 3 lygį, kuris yra ekvivalentiškas UNICODE2.

Pagrindinis projekto tikslas - padėti nacionalinėms bibliotekoms ir kitoms organizacijoms, atsakingoms už šalies valstybinę bibliografinę apskaitą, konvertuoti įrašus pagal naują UNICODE standartą. Iširti konvertorių lentelių tinkamumą perversi duomenis į UNICODE bei praktikoje išbandyti naują standartą bibliografijos reikmėms.

Šis projektas yra neatsiejamas nuo kito Europos Tarybos bibliotekinio LIBACT 1/CD BIB projekto, kuris baigtas 1993 m., ir jo pagrindu sukurtas naujo rašmenų standarto ISO 10646 3 lygis - UNICODE, kuris rekomenduojamas valstybinės bibliografijos tarnyboms keistis duomenimis.

Įdiegus UNICODE, bus galima kontroliuoti Europos šalių valstybinės bibliografijos tarnybų bibliografinių įrašų rašmenis sukurtos metodologinės bazės pagrindu. Standartizavus valstybinės bibliografijos rašmenis, bus panaikinti pagrindiniai pasikeitimo bibliografinė informacija barjerai.

3. UNIMARC

Šio projekto tikslas - parengti studiją "UNIMARC naudojimas daugianacionalinėse duomenų bazėse". Projekto pradininke ir koordinatore - Bavarijos valstybinė biblioteka. Jame taip pat dalyvavo: Prancūzijos, Kroatijos, Didžiosios Britanijos, Švedijos, Portugalijos nacionalinės bibliotekos bei Italijos Centrinio Suvestinio katalogo centrinis institutas.

Projektas buvo orientuotas senųjų knygų (1450-1830 m.) bibliografinių įrašų duomenų bazei parengti. Tai buvo pirmasis CoBRA programos ir CERL projektas, kuris turėjo išspręsti problemas, kylančias konvertuojant duomenis UNIMARC formatu iš įvairių duomenų bazių, perduodant juos kitoms šalims. Vykdamas projektą atlikta bibliografinių įrašų turinio, katalogavimo taisyklių analizė. Pagal jos rezultatus parengti konvertoriai, bibliografinius įrašus konvertuojantys į UNIMARC arba į kitą MARC formatą.

Statistinė bibliografinių įrašų analizė padėjo rengiant programinę įrangą, maksimaliai atitinkančią UNIMARC formato laukų ir polaukių struktūrą ir suteikiančią didelę jų pasirinkimo galimybę.

Ši programinė įranga prieinama visoms Europos šalių nacionalinėms bibliotekoms.

Svarbiausi rezultatai pateikti šio projekto koordinatorės ataskaitoje².

UNIMARC formatas tinka visų dokumentų rūšių, tarp jų ir senųjų knygų, bibliografiniams įrašams rengti, kurie sudaryti pagal ISBD arba nesilaikant jų.

Detalus UNIMARC formatas, turintis 166, laukus suteikia dideles galimybes ir duomenims apie dokumento saugojimo vietą pateikti. Konvertuojant duomenis į bendrą duomenų bazę turėtų būti pateikta atitinkama specifikacija ir nurodymai apie kiekvieną failą (papildoma informacija).

Kuriant HPB (Hand Press Book) duomenų bazę paaiškėjo, kad reikia turėti papildomus laukus vietinei informacijai: 012 - identifikuojanti žyma, 830 - kataloguotojo pastaba, 518 - šiuolaikinė antraštės rašyba. Nuolatiniam UNIMARC komitetui buvo pasiūlyta šiuos laukus įtraukti į naują "UNIMARC vadovo" leidimą. Be to, pasiūlyta papildyti 7-- bloką laukais: 790, 791, 792, kurių nebuvo UNIMARC, kadangi ne visos bibliografinių duomenų bazės turi autorizuotus įrašus, o jeigu ir turi, tai ryšys tarp vietinės duomenų bazės ir įrašų, perduodamų į bendrą duomenų bazę, išnyksta.

Buvo pasiūlytos atitinkamos žymos šiframs (holdings) žymėti. Kadangi UNIMARC formatas iš pradžių buvo sumanytas tik kaip pasikeitimo formatas, šifrų žymėjimo nereikėjo, tačiau sudarant HPB duomenų bazę toks poreikis atsirado.

Programinės įrangos analizė parodė, kad senosios knygos išsamiam bibliografiniam įrašui sudaryti maksimaliai reikia 50 laukų (pavyzdžiui, tiek jų naudoja Kroatija), o vidutiniškai pakanka 35. Šis naudojamų laukų kiekio skirtumas paaiškinamas tuo, kad vieni UNIMARC formatą naudoja kaip vidinį, kiti įrašus konvertuoja iš užsienio duomenų bazių, pavyzdžiui, švedai ir prancūzai.

Norint išsamiai aprašyti dokumentą reikia naudoti daugiau UNIMARC laukų, sugaištama žymiai daugiau laiko, didėja failo apimtis. Kol kas dar nėra susitarta dėl katalogavimo gylio. Katalogavimo gylis daro tiesioginę įtaką duomenų bazės galimybėms. Buvo nutarta, kad jeigu laukas bendrai naudojamas, tam tikra jo paieškos vertė yra privaloma tiems požymiams, kurie suteikia tam tikrą informaciją.

Buvo sutarta keistis duomenimis: naudojamiems labai smulkų - gilios detalizacijos formatą, nereikia to tikėtis iš kitų - taip nekataloguojančių. Jeigu reikia gautus duomenis papildyti, tai turi būti daroma savo pačių jėgomis, nes bibliografinių įrašų išsamumas turimoje duomenų bazėje bus skirtingas.

Daug paprasčiau išsamius įrašus įlieti į bendresnio detalumo įrašų aplinką. Tai galima padaryti automatiškai, panaikinant nereikalingą informaciją arba jos perteklių.

Buvo nustatyta, kad 12 laukų yra būtini sudarant senosios knygos bibliografinį įrašą: 001, 100, 801 ("techniniai laukai"), 101, 200, 210, 215, 300, 500, 700, 701, 702.

Didžiausią problemą kuriant bibliografinių įrašų duomenų bazes sudaro įrašo hierarchija, leidžianti atskirus leidinio tomus sujungti į vieningą visumą ir palengvinanti paiešką.

Iš HPB sudarytojų tik Prancūzija ir Portugalija nekuria daugialygių įrašų ir būtent dėl šios priežasties šių šalių įrašai yra žymiai ilgesni. Kuriant bendras duomenų bazes ateityje bus bandoma susitarti dėl daugialygių įrašų sudarymo. Tokių įrašų sudarymą numato pati UNIMARC struktūra ir ryšių mechanizmas, esantis jo struktūroje.

Kuriant bendrą duomenų bazę paaiškėjo, kad koduotus duomenis naudoja visos šalys. Šie duomenys yra ypač svarbūs paieškai.

Keičiantis bibliografiniais įrašais tarptautiniu mastu, iškyla dvi pagrindinės problemos: katalogavimo taisyklių ir naudojamų formatų skirtumas. Jei naudojamos skirtingos katalogavimo taisyklės, tai skirtingai traktuojamas ir taikomas formatas, t.y. skirtingai naudojami laukai ir polaukiai.

Šiuos skirtumus pašalinti gali tik naujas tarptautinis susitarimas, pavyzdžiui, 1998 m. Kopenhagoje vyksiančioje konferencijoje.

Ypač svarbu susitarti dėl asmenvardžių, kolektyvų pavadinimų traktavimo ir pateikimo. Ta pati problema kyla užrašant leidėjus, antraštes ir t.t. Nors visi HPB bazės failai turi 200 lauką, tačiau įvairios šalys jį pildo skirtingai. Nevienodai pateikiami atsakomybės duomenys, skirtingai traktuojamos ir pateikiamos unifikotos antraštės, nes šie skirtumai yra įvairių šalių katalogavimo taisyklėse.

4. METRIC

Įvairių šalių spausdintos produkcijos registravimu bei apskaita rūpinasi UNESCO ir IFLA. Kasmet išeinantis UNESCO leidinys "Statistical Yearbook" atspindi šią produkciją.

Praktika parodė, kad sunku sudaryti šį leidinį, nes šalys skirtingai pateikia statistikos duomenis. Siekiant palengvinti šį darbą ir unifikuoti įvairių šalių spaudinių apskaitą, pagal CoBRA programą buvo parengtas METRIC projektas, kurio pagrindiniai uždaviniai yra šie:

- sukurti bendrą bibliometrinių duomenų formatą;
- konvertuoti įvairių šalių bibliometrinius duomenis į kitus formatus;
- pateikti nacionalinius duomenis į bendras bibliometrinių duomenų bazes.

Šiuo metu statistikos duomenys nėra bibliografinės informacijos dalis, tai - bibliometriniai duomenys, kurių paskirtis - informacija apie tam tikros valstybės leidybos produkciją knygų prekybai, bibliotekoms bei kitoms šalies ir užsienio institucijoms.

Pagal METRIC projekto parengtą dokumentaciją³,

bibliometrinės bazės turi būti drauge su programinėmis priemonėmis, padedančiomis paimti reikalingus duomenis iš bibliografinių duomenų bazių ir, jei reikia, juos konvertuoti. Buvo sukurta speciali programinė įranga, kad nacionalinės bibliotekos galėtų atlikti šį darbą.

Projektas buvo pradėtas 1994 m. ir baigtas 1996 m. Jame dalyvavo Šveicarijos, Olandijos ir Švedijos nacionalinės bibliotekos, o vadovavo Vokietijos nacionalinė biblioteka Leipcige.

Buvo nutarta, kad WP1 bus bibliometrinių duomenų formatas, kuris turi atitinkamus koduotus arba abėcėlinius/numeracinius fiksuoto ilgio laukus įvairiems duomenims pateikti: šalies, vietinės produkcijos numerį, bibliografavimo metus, skelbimo metus, dokumento rūšį, (monografija, daigiatomis, serialinis ir kt.), dokumento formą (spausdintas, elektroninis ir kt.), specifinės medžiagos žymiklį, periodiškumą, tarptautinius standartinius numerius, leidėjo numerį, intelektualumo lygmenį (jaunimui, vaikams), kainą, kalbą, iš kokios kalbos versta, klasifikaciją (pagal UNESCO).

Atsižvelgiant į bibliometrinės bazės specifiką rekomenduojama, kad ji būtų atskirame kompiuteryje arba atskirame faile nuo kitų bazių. Kompiuterio galingumas turi būti numatytas 1 milijonui įrašų (5 metų produkcija) bei sudarytos sąlygos, jei reikia, įrašus papildyti reikalingais laukais.

Pagal projektą buvo parengta speciali programinė įranga, kainuojanti 300 ECU. Ši programinė įranga suteikia:

- dideles duomenų bazės laikymo, modifikacijos ir perdavimo galimybes;

- yra vartotojo interfeisas duomenų bazei naudoti (užklausa gali būti pateikiama per interfeisą arba per SQL);

- geras užklauskų įvykdymo galimybes, įskaitant užklauskų pateikimą - spausdintą bei grafini;

- duomenų eksporto galimybes.

Projekte dalyvaujančių šalių bibliotekos nusprendė į statistikos duomenų bazę konvertuoti tik dviejų metų bibliografiją. Bibliotekos šiuos duomenis kaupia savo serveriuose bei perduoda į bendrą duomenų bazę. Tuo tikslu buvo parengta atitinkama dokumentacija, paaiškinanti vartotojo galimybes.

5. FLEX

Didėjant telekomunikacijų galimybėms ir augant jų populiarumui būtina standartizuoti failų vardus, nes tai ypač svarbu keičiantis bibliografinė informacija.

FLEX projekto pagrindinis tikslas buvo standartizuoti failų vardus bei jų žymėjimą.

Pagal projektą parengtoje studijoje⁴ pateikiamos rekomendacijos dėl perduodamų bibliografinių failų etikečių struktūros bei šių failų žymėjimo. Dokumente detalios nurodomas kompiuterinio failo etiketės parengimas.

Perduodant kompiuterinį failą kitai sistemai ypač svarbu tiksliai sutvarkyti etiketę, kuri bus naudojama failo turiniui identifikuoti ir informacijai perduoti.

Failo perdavimui buvo pasiūlyta USMARC specifikacija. Perdavimo struktūra užfiksuota ir įteisinta "USMARC Specifications for Record Structure, Character Sets and Exchange Media, 1994, Library of Congress". Šiuo dokumentu vadovaujasi daugelis šalių, žymėdamos failus ir juos perduodamos kitoms šalims. Todėl rengiant FLEX pasiūlymą buvo atsižvelgta į daugelio šalių naudojamą standartą.

Parengtoje dokumentacijoje nurodoma, kad failo etiketė rengiama fiziškai atskirai nuo bibliografinės informacijos ir pateikiama ne MARC formate.

Etiketės failas turi būti kuriamas prie kiekvieno bibliografinio įrašo. Du failai, sudarantys failo įrašų porą, gali būti perduoti atskirai arba suspausti į vieną failą tam tikroje sistemoje. Tame pačiame faile gali būti patalpintos kelios etiketės.

Failo etiketę sudaro fiksuoto ilgio ir kintamojo ilgio laukai ir jų išdėstymo tvarka. Kiekvienas laukas etiketės faile prasideda trijų ženklų žyma, po to yra tarpas (ASCII ženklas 20₁₆) ir po to - lauko turinys. Kiekvienas laukas pasibaigia pabaigos ženklu (ASCII apskaitos ženklas IE₁₆).

Kiekvienas laukas gali būti privalomas arba ne. Privalomi laukai turi būti pateikti su turinio duomenimis (ASCII 7C₁₆ rašmeniu) formatu.

USMARC trūkumai labai pablogino pasikeitimą bibliografiniais įrašais Europos šalyse, tačiau vieningo sprendimo nepavyko priimti net FLEX projektuotojams.

Nėra vieningos nuomonės, ar įrašo etiketė turi būti laikoma atskirai, ar kaip pirmas įrašas failo įrašė. Kiekvienas sprendimas turi ir privalumų, ir trūkumų.

Vienas pagrindinių USMARC trūkumų yra tai, kad jame nenumatyta specifikacija rašmenims identifikuoti. Europos šalyse iškilo didelė būtinybė identifikuoti rašmenis. Netgi tuo atveju, kai organizacijos konvertuoja savo duomenis į UNICODE (ISO 10646 3 lygi), to būtinai reikia.

Todėl FLEX projektas siūlo specifikacijoje įvesti šiuos naujus laukus:

- pagrindiniai rašmenys;
- papildomi rašmenys;
- rašmenys perversi į ...

Laukus galima naudoti atskirai arba naudoti jų derinius. Informacija, kuri laikoma bibliografinėje duomenų bazėje, turi atitikti tarptautinį standartą, pavyzdžiui, lotynų rašmenims - ISO 5426-1980, graikų - ISO 5428-1980 ir kt.

Jeigu pasiūlyti laukai bus priimti, galės visus naudojamus rašmenis patalpinti atskiroje direktorijoje, kur jie bus geriau prieinami bei pastoviai tvarkomi sutartu būdu.

Laukuose numatyti tie atvejai, kai perduodami įrašai yra struktūrizuoti pagal UNIMARC, galima pereiti iš vienos sistemos į kitą.

FLEX projekto dokumentacijoje pateikiamas standartizuotas kompiuterinių failų vardas siekiant identifikuoti elektroninį produktą ir atskirti jį nuo failo etiketės. Numatyta, kad failo vardas privalo turėti šią informaciją: organizacijos identifikatorių, šalies kodą, paslaugas, produkto identifikatorių, failo sukūrimo datą,

pasikeitimo formatą, bibliografinį formatą, dokumento rūšies identifikatorius, serijinę leidinių numeraciją, failo perdavimo mechanizmo identifikatorių, failo perdavimo krypties identifikatorių, gavėjo organizacijos identifikatorių.

Susitarta dėl failo vardo struktūros, kurios pagrindiniai elementai yra šie: bibliografinio failo kūrėjo, produkto, leidimo identifikatoriai, produkto sukūrimo data. Taip pat pateiktas ir failo vardo formatas.

6. MODELS

Pagal CoBRA programą 1995 m. buvo pradėta rengti speciali studija, kurios tikslas - suderinti įvairių šalių valstybinės bibliografijos rengimą kompiuterinėse laikmenose bei šių duomenų perdavimą, paskatinti valstybinės bibliografijos vystymąsi tose Europos šalyse, kur ji nepakankamai gerai išvystyta, pagerinti ryšius tarp valstybinės bibliografijos tarnybų⁵.

Šią studiją rengė speciali CoBRA programos grupė TOSCA, kurioje dirbo Danijos, Graikijos, Didžiosios Britanijos, Šveicarijos atstovai. Šiuo tikslu buvo išanalizuotas:

- bibliografinės informacijos rengimas Europos Sąjungos šalyse;
- bibliografinės informacijos platinimo mechanizmas;
- sukurtas valstybinės bibliografijos platinimo modelis ir šios informacijos platinimo gerinimo planas;

Modelyje pateikiamos bibliografinės informacijos platinimo rekomendacijos, kuriose nurodoma, kad tam tikslui turi būti kuriamas Europos šalių nacionalinių bibliotekų telekomunikacijų tinklas, norint pagerinti prieigą prie valstybinės bibliografijos šiose šalyse.

Techniniais terminais tai reiškia:

- nacionalinių bibliotekų tinklo sujungimą;
- kiekvienos šalies nacionalinėse bibliotekose atskiri serveriai talpina tik tos šalies valstybinės bibliografijos duomenų bazes.

Duomenims perduoti rekomenduojami UNIMARC ir SGML formatai.

Pagal UseMARCON projektą parengti konvertoriai sudaro sąlygas konvertuoti duomenis, parengtus pagal keletą MARC formatų, į UNIMARC ir atvirkščiai. Atsižvelgiant į tai, kad Europos šalyse bibliografiniai duomenys rengiami pagal skirtingus MARC formatus, labai svarbu vadovautis parengtomis rekomendacijomis. Jose taip pat buvo pripažinta, kad būtina sukurti programinę įrangą, garantuojančią šių formatų palaikymą bei duomenų konvertavimą.

Rekomendacijose nurodyta, kad daug svarbių darbų liko nebaigti:

- įrašų į kitas kalbas vertimas, kad būtų galima paieška pagal dalyką;
- įrašų konvertavimas bei formatavimas pagal UNIMARC ir SGML arba pagal atitinkamus parametrus;
- specializuotos duomenų perdavimo funkcijos.

Rekomendacijose užfiksuota tai, kad Europos šalių

valstybinės bibliografijos tarnybos privalo rengti išsamų bibliografinį įrašą.

Daug vietos parengtame dokumente skiriama autorizuotų įrašų apskaitai. Europos šalims, padėjusioms rengti asmenvardžių, unifikuočių antraščių, leidėjų, serijų antraščių autorizuotus įrašus, iškilo būtinybė spręsti neatidėliotinus klausimus: kaip išvengti vėlavimo ir kaip šiuos duomenis padaryti prieinamus ne tik savo šalies, bet ir užsienio bibliotekoms. Duomenų prieinamumo problema sprendžiama pagal DG XIII programą AUTHOR.

MODELS projekto rekomendacijose daug dėmesio skiriama bibliografinių įrašų autoriaus teisėms aptarti. Valstybinės bibliografijos tarnybos turėtų pasirūpinti tuo, kad jų autoriaus teisės būtų išsaugotos, tačiau tai neturėtų kliudyti platinti šių įrašų šalyje ir užsienyje.

Numatyta, kad valstybinės bibliografijos įrašai nebūtų platinami veltui, kadangi egzistuoja rizika, jog jie bus traktuojami kaip beverčiai. Be to, gali atsirasti painiava tarp visuomeninio ir privataus sektorių ir kilti pavojus bendradarbiavimui. Tačiau parduodamų bibliografinių įrašų kaina neturėtų viršyti tų išlaidų, jeigu bibliotekos kataloguotų pačios.

Parengtame dokumente pateikiamas valstybinės bibliografijos tarnybos veiklos tobulinimo krypties modelis⁵, kuriame pagrindiniai veiksniai yra šie:

- valstybinės bibliografijos tarnybų ir knygų prekybos bendradarbiavimas;
- pasikeitimo bibliografiniais įrašais sąlygų gerinimas;
- rinkos politikos tobulinimas;
- valstybinės bibliografijos tarnybų gamybos sąlygų gerinimas.

Rekomenduojama valstybinės bibliografijos tarnyboms kooperuotis su knygų prekyba rengiant valstybinės bibliografijos įrašus, kadangi taip garantuojamas greitesnis šių duomenų rengimas, jų prieinamumas bei kokybė. Šios kooperacijos tikslas yra:

- vienkartinis bibliografinių duomenų rengimas;
- bibliografinių įrašų prieinamumas (ne vėliau kaip po 2 savaičių nuo leidinio pasirodymo).

Kooperacija platinant bibliografinius įrašus padeda išvengti konkurencijos ir geriau aptarnauti įvairius rinkos sektorius.

Viena iš keitimosi bibliografiniais įrašais sąlygų yra bibliografinių įrašų formatų standartizavimas. Atsižvelgiant į tai, kad daugelis šalių naudoja skirtingus MARC formatus, MODELS projekto dokumentai numato:

- gerinti duomenų konvertavimą;
- UNIMARC apibrėžti kaip pagrindinį pasikeitimo bibliografiniais įrašais formatą;
- sukurti ir išplatinti programinę įrangą, užtikrinančią pasikeitimą šiais duomenimis Europoje.

Kita pasikeitimo bibliografiniais įrašais sąlyga: elektroninio užsakymo sistemos sukūrimas, pavyzdžiui, EDILIBE projektas, kurio tikslas yra standartizuoti Europos šalių bibliotekų ir leidėjų pasikeitimo pranešimus. Svarbus ir UNIMARC/SGML standartų konvertavimo programų sukūrimas pagal UseMARCON programą.

Pagrindinės pasikeitimo bibliografinė informacija kryptys turėtų būti:

- naujų laikmenų taikymas, pavyzdžiui, CD-ROM'ų;
- retrospektyvioji konversija, leidžianti pervesti valstybinę bibliografiją į kompiuterines laikmenas.

Valstybinės bibliografijos politikos formavimas turėtų būti paremtas šiais pagrindiniais rodikliais:

- kokybe, kuri gali būti pamatuota:
 - * informacijos išsamumu;
 - * geromis paieškos galimybėmis;
 - * formų įvairove (spausdinta, CD-ROM'ai ir kitos laikmenos);
- bibliografinių paslaugų įvairove;
- prieinama kaina.

7. ELDEP

CoBRA programos dalyvių iniciatyva drauge su "Telematics for Libraries" programa buvo parengta studija, skirta elektroniniams dokumentams⁶. Jos rengimui vadovavo dr. B. Lang iš Britų Bibliotekos, dr. W. van Drimmelen iš Nyderlandų nacionalinės bibliotekos ir prof. K.D. Lehmann iš Vokiečių bibliotekos.

Pagrindinis šio dokumento tikslas yra atkreipti Europos šalių nacionalinių bibliotekų dėmesį į elektroninius dokumentus ir jų kaupimo būtinybę siekiant išsaugoti informaciją ateities kartoms.

Pagrindiniai dokumente nagrinėjami klausimai:

- elektroninių dokumentų privalomųjų egzempliorių įstatymas;
- elektroninių dokumentų atranka;
- elektroninių dokumentų laikymas ir apsauga;
- elektroninių dokumentų bibliografinė apskaita;
- elektroninių dokumentų prieinamumas.

Dokumente nurodoma, kad Europoje nacionalinės bibliotekos yra atsakingos už tautos kultūrinės atminties saugojimą, t.y. atlieka dokumentų nacionalinio archyvo funkcijas. Elektroniniams dokumentams surinkti turi būti parengtas analogiškas įstatymas kaip ir kitų rūšių dokumentams.

Kai kurios Europos šalys jau turi įstatymus, reglamentuojančius elektroninių dokumentų pristatymą depozitinėms (dažniausiai nacionalinėms) bibliotekoms. Tokio įstatymo parengimą ir taikymą visose Europos šalyse sąlygoja tokie pagrindiniai veiksniai:

- elektroniniai dokumentai atspindi tautos ekonominius, socialinius, mokslo laimėjimus, kurie privalo būti išsaugoti ateities kartoms. Tik įstatymas gali garantuoti, kad šie dokumentai bus surinkti visi;
- tik išsamus elektroninių dokumentų masyvas bus patikimas pagrindas valstybinei bibliografijai rengti ir vykdyti šių dokumentų bibliografinę apskaitą;
- dokumentų privalomojo egzemplioriaus įstatymas yra standartas, kuris liudija jų autentiškumą.

ELDEP dokumente pateikiamos rekomendacijos įstatymui parengti:

- elektroninius dokumentus traktuoti kaip svarbią tautos paveldo dalį, kurioje fiksuojama ekonomikos, socialiniai, mokslo ir švietimo laimėjimai. Šiems dokumentams kaupti nacionalinės spaudos archyvuose būtinas elektroninių dokumentų privalomojo egzemplioriaus įstatymas;

- elektroninių dokumentų privalomojo egzemplioriaus įstatymas yra glaudžiai susijęs su autoriaus teisių įstatymu, ypač vartotojų informacinio aprūpinimo aspektu. Autoriaus teisių įstatymas reglamentuoja, kas gali būti daroma su saugomu ir bibliografuojamu dokumentu;

- saugomi elektroniniai dokumentai turi būti tvarkomi ir bibliografuojami kaip ir kiti dokumentai. Katalogavimo taisyklės turi būti papildytos šioms dokumentams kataloguoti reikalinga medžiaga;

- išleidus įstatymą, garantuojantį elektroninių dokumentų pristatymą depozitinei bibliotekai, turi būti parengti atitinkami poįstatyminiai dokumentai privalomiesiems egzemplioriams iš leidėjų išgauti, parengtos instrukcijos, leidėjų sąrašai ir pan.;

- įstatymas turėtų apriboti elektroninių dokumentų, saugančių autoriaus teisę, naudojimą.

ELDEP dokumente taip pat pateikiami elektroninių dokumentų atrankos kriterijai. Svarbiausi yra:

- nacionaliniame šalies spaudos archyve turi būti komplektuojami ir saugomi visų rūšių elektroniniai dokumentai, priklausantys tautos paveldui;

- nekomplektuojami ir nesaugomi tik riboto naudojimo dokumentai ir tie, kurių negalima fiziškai įsigyti, t.y. dokumentai, nepakliūvantys į bibliografinę apskaitą; privačių asmenų platinami dokumentai, kuriuos platina ne leidybinės organizacijos; plačiai kompiuteriniame tinkle naudojama informacija; vieša informacija, pavyzdžiui, e-mail; neoficiali informacija arba perspaudai.

Siekiant išsaugoti elektroninius dokumentus ilgam laikui ir garantuoti jų prieinamumą visuomenei, ELDEP dokumentas nerekomenduoja jų saugoti decentralizuotai, perduodant funkciją, kuriai nors kitai organizacijai. Teigiama, kad geriausia vieta, tinkanti šioms dokumentams saugoti ir vesti bibliografinę apskaitą, yra depozitinė biblioteka (nacionalinės spaudos archyvas), kurios pagrindinė funkcija ir yra tautos kultūros paveldo saugojimas. Ši biblioteka privalo sudaryti palankias sąlygas ir elektroniniams dokumentams saugoti bei jais naudotis.

ELDEP nurodo, kad elektroniniai dokumentai turi būti kaupiami su visa juos papildančia medžiaga (instrukcijomis, vadovais ir t.t.). Jeigu dokumentas yra gautas kartu su programine arba technine įranga, jis taip ir turi būti saugomas. Jeigu reikia elektroninius dokumentus konvertuoti į kokią nors kitą formą, jos nesaugomos kartu su dokumentu. O jeigu elektroninis dokumentas yra leidžiamas kitomis formomis, saugomos visos.

Elektroninių dokumentų bibliografinės apskaitos tikslas - kaip ir kitų dokumentų rūšių - vienareikšmiškas dokumentų, gautų privalomojo egzemplioriaus būdu, identifikavimas. Todėl kiekvienam dokumentui, pakliuvusiam į nacionalinės spaudos archyvą, turi būti

sudaromas išsamus bibliografinis įrašas, kuris turi būti skelbiamas valstybinės bibliografijos leidiniuose.

Elektroninių dokumentų bibliografinis įrašas atlieka dvi papildomas funkcijas:

- pateikia duomenis apie tuos dokumentus, kurie negali būti fiziškai gauti iš leidėjų, bet yra prieinami dialogo režimu;

- informuoja vartotojus apie dokumentus, saugomus nacionaliniame spaudoje archyve.

Pagrindinė parengto ELDEP dokumento nuostata - įtraukti į valstybinę bibliografinę apskaitą elektroninius dokumentus, pasirodžiusius visomis formomis. Rekomenduojama, kad informacija apie apskaitomus elektrinius dokumentus būtų pateikiama labai nevlauojant. Taip pat dokumente pažymima, kad valstybinėje bibliografijoje turėtų atsispindėti ir tie dokumentai, kurių nėra spaudoje archyve, bet jie yra prieinami kompiuteriniame tinkle.

Nors elektrinius dokumentus kataloguoja ne tik nacionalinės bibliotekos, ELDEP dokumente konstatuojama, kad valstybinės bibliografijos tarnybos šias funkcijas atlieka profesionaliausiai. Todėl jos, turėdamos didelę įvairių dokumentų rūšių katalogavimo patirtį, turėtų ją taikyti ir elektriniams dokumentams.

ELDEP rekomenduoja valstybinės bibliografijos tarnybai glaudžiau bendradarbiauti su leidėjais rengiant standartus ir reikalingas procedūras, parengiant katalogavimą leidinyje.

Šiuo metu jau yra parengti atitinkami standartai ir programinė įranga, leidžianti kataloguoti elektrinius dokumentus. Pagrindinis standartas ISBD(CF) buvo parengtas 1988 m. ir pritaikytas AACR2. Šios taisyklės nurodo, kaip galima pasinaudoti standartu aprašant tokio pobūdžio medžiagą.

Atsižvelgiant į pasauliye sukaupto darbo patirtį kataloguojant elektrinius dokumentus, ELDEP pateikia šias rekomendacijas:

- kataloguojant elektrinius dokumentus, įskaitant tinklo resursus, galima pritaikyti AACR2;

- tinklo resursams tvarkyti galėtų būti taikoma, pavyzdžiui, OCLC patirtis, išdėstyta "Building a Catalog of Internet Resources" projekte;

- elektriniams dokumentams kataloguoti Europos šalyse turėtų būti parengtos katalogavimo taisyklės, atspindinčios šių šalių katalogavimo praktiką.

ELDEP dokumente nurodomos pagrindinės darbo kryptys, kurias Europos Taryba numato tęsti:

- toliau rengti projektus, leidžiančius: pagreitinti elektrinių dokumentų privalomojo egzemplioriaus įstatymo priėmimą ir jo įgyvendinimą; gerinti deponitinių bibliotekų bei leidėjų, publikuojančių elektrinius dokumentus, veiklą;

- parengti deponitinių bibliotekų veiklos planą elektriniams dokumentams komplektuoti ir saugoti;

- įsteigti leidinį, kuriame būtų nušviečiamas ir pateikiamas įvairių rūšių elektrinių dokumentų vystymasis, jų pateikimas į "Interneta" bei deponitines bibliotekas.

Europos Taryba taip pat išskiria darbus, kuriuos Europos šalių nacionalinės bibliotekos turėtų dirbti drauge. Tai - dalintis patirtimi kaupiant ir saugant elektrinius dokumentus.

Šios veiklos pagrindu turėtų būti parengtas Europos šalių elektrinių dokumentų statistikos leidinys, nurodantis jų saugojimo vietą, ir standartas, reglamentuojantis elektrinių dokumentų saugojimo tvarką.

Išvados

1. Pagrindinis CoBRA programos tikslas pasiektas - 2 parengtos studijos ir 4 užbaigti projektai leidžia iš esmės pagerinti bibliografinių ir autorizuotų įrašų rengimą kompiuterinėse laikmenose ir jų mainus tarptautiniu mastu.

2. CoBRA programos dokumentų prieinamumas ("Internete", per programų vadovus) leido gerai susipažinti ir išanalizuoti gautus rezultatus, kurie sudaro palankias sąlygas:

- rengti bibliografinius ir autorizuotus įrašus pagal Europos šalyse priimtą struktūrą ir standartus;

- keistis bibliografiniais ir autorizuotais įrašais su kitų šalių valstybinės bibliografijos tarnybomis;

- pertvarkyti šalies valstybinės bibliografijos tarnybos veiklą pagal "MODEL" siūlomas struktūras, leidžiančias optimizuoti valstybinės bibliografijos rengimą bei jos platinimą;

3. CoBRA programos dokumentai (ELDEP) turėjo įtakos priimant elektrinių dokumentų privalomojo egzemplioriaus įstatymą ir ruošiantis kaupti bei saugoti šiuos dokumentus Lietuvoje.

Summary

CoBRA - Program of the Computerized Bibliographic Records

Regina VARNIENĖ

In 1993, following the introduction of the creation of bibliographic and authority records in the computerized media, the program CoBRA was commenced under the initiative of the national libraries of the European Union. The first and foremost goal of the program is to establish a mechanism enabling exchange with bibliographic records among national libraries.

The program tasks, which were identified as requiring solution, were developed according to the following projects: AUTHOR, CHASE, FLEX, METRIC, UNIMARC. In addition to these projects, two studies were prepared, namely: the ELDEP study based on handling of electronic publications and the MODELS study dealing with the issues of the provision of national bibliographic services.

The implementation of the program was realized in close liaison with the experts of other projects, such as USEMARCON, BIBLINK and others.

The key objectives of the CoBRA program were achieved after the accomplishment of two studies (ELDEP and MODELS) and realization of the main tasks of the programs AUTHOR, CHASE, FLEX, METRIC, UNIMARC.

The article presents a detailed description of the

projects' tasks and acquaints with the findings, results and main achievements, which in their essence create favourable conditions for:

- creation of the bibliographic and authority records in accordance with the accepted structure in the European countries and relevant standards designed for this purpose;

- exchange of bibliographic and authority records with the bibliographic agencies of other countries;

- reorganization of the activities of the national bibliographic agency in conformity with the structures suggested by the MODELS study, allowing the optimal preparation and dissemination of the national bibliography.

Documents of the CoBRA program and, specifically, recommendations related to the ELDEP study on the legal deposit of electronic publications, had an influence in passing new legislation on legal deposit in Lithuania. The obligation for deposit was extended to new categories of documents, including the electronic media documents. Concurrently, the key objectives of the study served as a basis in the area of the collection development, storage and preservation of electronic publications.

¹ Bourdon F., Zillhardt S. Author : towards a European network for name authority data // UNIMARC Workshop : proceedings of the Workshop : held in Luxembourg on 13 September 1996. - 1996.

² Fabian C. UNIMARC report // UNIMARC Workshop : proceedings of the Workshop : held in Luxembourg on 13 September 1996. - 1996.

³ Schwens U. Prolib / CoBRA-METRIC 10165: Feasibility of exploiting data in European national bibliographic databases. - 7 p.

⁴ A technical feasibility of file Labelling format conventions for bibliographic data exchange : (PROLIB/CoBRA-FLEX 10164). - 1995. - 15 p.

⁵ Lenart M. Models for the provision of national bibliographic services in Europe : final report / translated and edited by the British Library. - Brussels ; Luxembourg, 1996. - V, 99 p.

⁶ A study of issues faced by national libraries in the field of deposit collections of electronic publications : report of the Workshop, Luxembourg, December 18, 1995. - 1996. - 26 p.